

R&S - RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/rs>

Vol:6 Issue:4; pp:538-555

**HATAY'DA DİNSEL İNANCIN MEKÂNSAL KARŞILIĞI OLAN NUSAYRİ
ZİYARETGÂHLARININ KENT SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

*Evaluation of Nusayri Visitations, which are the Spatial Equipment of Religious Belief
in Hatay, in the Context of Urban Sociology*

Halil İbrahim ÇELEBİ

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Kırıkhan Meslek Yüksekokulu, Büro
Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, hicelebi@mku.edu.tr, Hatay / Türkiye

<https://orcid.org/0000-0001-9248-7423>

Doi: <https://doi.org/10.33723/rs.1357199>

Çelebi, H. İ. (2023). "Hatay'da dinsel inancın mekânsal karşılığı olan nusayri ziyaretgâhlarının kent sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesi". R&S- Research Studies Anatolia Journal, 6(4). 538-555.

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi/ Arrived Date: 08.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.10.2023

Yayınlanma Tarihi / Published Date: 20.20.2023

ÖZ

Nusayrilik, kent sosyolojisi bağlamında ne anlam ifade eder gibi temel sorunsal etrafında içerik kazanan bu çalışmada öncelikli olarak kent, kentleşme ve kentlileşme gibi kavramlar tanımlanmıştır. Sonrasında Hızır kültü, türbe inancı, reenkarnasyon (tenasüh), tevil ve takiyye, gizli ve kapalı cemaat örgütlenmesi gibi özgünlükler içeren Nusayriliğin ne olduğu mevcut bilimsel literatür üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Nusayriliği kent sosyolojisi bağlamında ele alan bu çalışmanın temel amacı, kentsel mekânlarda yaşanan bu inancın kentsel sosyoloji kuramlarıyla çelişen ya da örtüşmeyen noktaları ortaya koymaya çalışmaktır. Şöyle ki; kent sosyolojisi çalışmaları içerisinde dinsel yaşantı kentsel mekânlarda etkisi azalan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak Hatay'da özellikle Defne ve Samandağ ilçelerinde dinsel yaşantı ziyaretgâhlar etrafında ve kentsel mekânlarda yaşanmaktadır. Çalışma, söz konusu dinsel yaşantının mevcut sosyolojik kuramsal yaklaşımlardan farklı olarak kentlileşmeye nasıl etkide bulunduğu sorunsalına odaklanmakta ve bu noktada bir özgünlük/farklılık olduğu iddiası taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nusayrilik, Kentleşme, Kentlileşme, Kent Sosyolojisi, Kent Dindarlığı

ABSTRACT

In this study, which has gained content around the main problematic such as what Nusayri means in the context of urban sociology, concepts such as city, urbanization and urbanization are defined primarily. Afterwards, it has been tried to reveal what Nusayri is, which includes originalities such as the cult of Hızır, tomb belief, reincarnation (reincarnation), tawil and taqiyya, secret and closed community organization, through the existing scientific literature. The main purpose of this study, which deals with Nusayri in the context of urban sociology, is to try to reveal the points that contradict or do not overlap with the urban sociology theories of

this belief in urban spaces. Namely; Within the studies of urban sociology, religious life is considered as a situation whose effect is decreasing in urban spaces. However, in Hatay, especially in Defne and Samandağ districts, religious life is lived around pilgrimage sites and in urban spaces. The study focuses on the problem of how the religious experience in question affects urbanization, unlike the existing sociological theoretical approaches, and claims that there is an originality/difference at this point.

Keywords: Nusayriya, Urbanization, Urbanization, Urban Sociology, Urban Piety

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel tezi, dinsel yaşayışın her zaman kentleşme düzeyiyle ters orantılı bir ilişki içerisinde olmamasıdır. Kent sosyolojisi bağlamında yapılan kuramsal tanımlamalarda kenti tanımlamak adına ön plana çıkan iki unsur olan heterojenlik ve bireycilik, dini yaşantı ve ritüelleri azaltıcı ve daha dar alana hapsedici bir etki yaratır. Fakat Hatay'da, özellikle Defne ve Samandağ ilçelerinde ziyaretgâhlar üzerinden yaşanan din (Nusayrilik), tam da kentin özeğinde Tönnies'in "kır"ı tanımlarken ortak iradeye dayalı menfaatleri gözetten, "dayanımcı cemaat" tanımına uygun yansımalar içerir. "Kır" a ait bir özelliğin "kent" e ait bir mekânda toplumsal ilişkileri etkileyici ve çoğu zaman belirleyici olması kent sosyolojisine dair ortaya koyulan kuramların özelliklerinden farklı bir durum içermektedir. Bu da başlı başına bir ilginçliktir. Dinin kentleşme-kentlileşme üzerindeki etkisinin ne olduğu bu çalışmanın temel sorunsallarından biri değildir. Çalışma, söz konusu bölge sınırları içerisinde yoğunlaşan ve bölgenin en yerli halklarından olan Nusayrileri (arap alevi), yukarıda belirtilen ilginçliği ortaya koyan kendine özgü özellikleri bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Nusayrilik ortaya çıktığı ve geliştiği coğrafya açısından çeşitli kültürlerin etkisinde kalarak melezleşmiştir. Bugün için kent diye tanımladığımız mekânlarda, batını yönü sebebiyle bir felsefesi, estetiği olan bu

anlamda da “kent dindarlığı”nı yaşatmaya çalışan Nusayrilik, kentin karmaşası içerisinde insanların “kır” a dönük hasretliklerini gideren bir anlam ve pratik de içermektedir.

Başka bir ifadeyle diyebiliriz ki kentsel mekânlarda din, toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına rağmen Defne ve Samandağ’da Nusayrilik üzerinden belirteceğimiz bir takım özgünlüklerden dolayı toplumsal hayatın belirleyici bir unsuru olmaktadır. Bu bölgelerde dinsel yaşama ait özgünlükler mekânsal olarak kentte yaşanmaktadır. Nusayrilik-kent sosyolojisi ilişkisini ortaya koymak açısından kent literatürüne ilişkin temel kavramlar olan kent, kentleşme, kentlileşmeye kısaca değinmekte fayda vardır. Bu bağlamda kent, kentleşme ve kentlileşme kavramlarına ilişkin temel olarak şunları söyleyebiliriz:

Kent, ortaya çıkışından günümüze kadar birçok disipline konu olması nedeniyle değişken anlamlara sahip olmuş dinamik bir kavramdır. Dolayısıyla zamandan ve mekândan bağımsız bir kent tanımı yapabilmek söz konusu olamaz. Kent sosyolojisi bağlamında kenti tanımlama yoluna giden düşünürler, birtakım kavramsallaştırmalar üzerinden kenti anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bunlar içerisinde karşımıza çıkan Tönnies kenti; köy ile kent arasındaki farkı ortaya koyarak tanımlamaya çalışmıştır. Tönnies, köy-kent karşıtlığı (dikotomisi) olarak oluşan mekânsal ayrımları, sosyoloji disiplinine ait kavramlar olan “topluluk” ve “toplum” ile açıklamaya çalışmaktadır. Topluluk (cemaat) köy özellikleri içerirken, toplum (cemiyet) kente ait özellikler içermektedir (Tönnies,2005).

Kentleşme, kentsel mekânda yaşanan sosyolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan karmaşık ilişkiler süreci olarak ifade edilmekle birlikte (Es ve Ateş, 2004: 212), üretim ve teknolojiye bağlı sanayi sektörünün kentsel alanlarda gelişme göstermesi ve yoğunlaşmasına bağlı olarak, kentin fiziksel yapısında nüfus artışı ve yoğunluğuna bağlı olarak farklılıkların oluşmasına neden olan, böylece sosyo ekonomik ve siyasal davranış yöntemlerinde meydana gelen değişme olarak ifade edilmektedir (İsbir, 1982: 8). Keleş (2008: 25), kentleşme olgusunu

dar anlamda “kentlerin ve kentlerde yaşayan insan sayısının artması” şeklinde tanımlamakta ayrıca kentleşmenin sosyo ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak gelişen bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Kentleşme, kent mekânında yaşayan insanların kenti meydana getiren tüm unsurlarla bütünleşmesi, o unsurların adeta timsali haline gelmesidir. Başka bir ifade ile kentleşme kentsel alanlarda yaşayan insanların kentle “sosyal duygusal bağlar oluşturması, kentli bir birey olarak davranmaları” anlamına gelmektedir (Parlak, 2008: 66).

KENT SOSYOLOJİ BAĞLAMINDA NUSAYRİLİĞE BAKIŞ

Sanayi devrimi hiç kuşkusuz mekânda radikal değişimleri de beraberinde getiren bir süreçtir. Ekonomi, coğrafya sosyoloji gibi disiplinler mekânda meydana gelen değişimi “kentleşme” olarak tanımlamıştır (Kurtuluş, 2017:177). Sosyoloji disiplini içerisinde ise kentsel mekânda oluşan kentli nüfus, suç oranları, ötekileştirme, ırkçılık, göç, yoksulluk, kimlik arayışı gibi olguları bize anlatmaya çalışan bir alt dal olarak kent sosyolojisinin geliştiğini görmekteyiz.

Kent sosyolojisinin ön plana çıkan inceleme konuları şu şekilde belirtilebilir (Nottridge,1997: 20):

» Geleneksel olan (statik) ilişkilerden ziyade yenilik içeren (dinamik) değişimlerin kent araştırmalarında tercih edilmesi.

» Kültürel değişmelere etkide bulunan dinamikleri araştırmak.

» Aile, akrabalık ilişkileri, aşiret cemaat ilişkileri gibi sosyal yapıyı oluşturan unsurların değişimine etkide bulunan dinamikleri araştırmak.

» Toplumda suç olgusunun ortaya çıkışı, suç artışı ve suça yönelmeyi etkileyen unsurları ortaya koymak.

» Kentsel mekânların ayırt edici (din gibi) özelliklerini ele almak ve kente etkisi anlamında çıkarımlarda bulunmak.

» Ekonomi ve onun şekillendirdiği üretim ilişkilerinin kent ile toplum arasındaki ilişkiye olan etkilerini ele almak, incelemek.

Kent sosyolojisi kuramcıları, kentli insanı, sosyolojinin temel yaklaşımlarının kentsel mekânlar üzerinden uygulanması ile anlamaya çalışmışlardır. Erken dönem yaklaşımlarda kentsel mekânı ayırıştırıcı birtakım kavramlar ortaya koyulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda erken dönem sosyal teorisyen olarak değerlendirilen Tönnies (2005), kentleşme sürecini “kır” yerleşimine ait olan yukarıda da belirtildiği üzere “cemaat” tipi örgütlenmeden “toplumsal örgütlenme” ye geçiş olarak değerlendirir ve bu değişimin kültüre içkin tüm unsurları değiştirici etkisi üzerinde durur. Benzer şekilde 19. Yüzyılın önemli düşünürü olan Durkheim de kentsel mekâna ilişkin değişimi “organik dayanışma” kavramı ile anlatmaya çalışır. Sanayileşmenin belirleyici etkide bulunduğu toplumsal değişim, Durkheim açısından kırsal yerleşim özelliği olan “mekanik dayanışma” nın yerini akrabalık ilişkilerine dayalı olmayan toplumsal işbölümüne dayalı bir sürece bırakması anlamına gelir Durkheim’in “organik dayanışma” dediği şey tam da bu anlama gelmektedir (Durkheim, 2020).Yine klasik sosyoloji ekolü içerisinde değerlendirebileceğimiz Karl Marks ve Max Weber, sırasıyla kentsel mekânı etkileyen, belirleyen ekonomi politik ve kültürel yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Marks’ın kent ve kentleşmeyi doğrudan ele aldığı bir çalışması olmasa da ortaya koyduğu ekonomi politik yaklaşım daha sonra ortaya çıkacak olan Lefebvre, Castells ve Harvey gibi eleştirel kent kuramcılarının esin kaynağı olmuştur.

Şikago Oklu erken dönemlerde kent yaşamına dair sorunlara yönelmişlerdir. Bunun bir nedeni de Okul’un adına esin kaynağı olan Şikago şehrinin o dönem için hızlı bir şehirleşme süreci içerisinde olmasıydı. Dolayısıyla kent ortamı içerisinde sosyal ilişkiler hızlı bir şekilde

değişkenlik ve karmaşıklık içerisindeydi. Bu gerçekten hareketle Okul'un temsilcileri sosyolojik kavramları kentleşmeye bağlı ortaya çıkan sorunların çözümü için kullanmaya, kenti bir laboratuvar alanı gibi görmeye başlamışlardır (Morva,2013:57-59).

Şikago Okulunun önemli temsilcilerinden biri olan Louis Wirth daha çok kentsel mekânın insanlar üzerindeki etkisini ele alan sosyolojik saptamalarda bulunmuştur. L. Wirth kenti sosyolojik açıdan ele alırken ayırt edici unsurlar olarak nüfus, teknoloji ve ekolojik düzen üzerinde durmuş, kente özgü davranışlar kaçınılmaz olarak birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilere bırakmasına neden olmuş, bu bağlamda kente özgü bir yaşam biçimi geliştiren bireylerin belirleyici olduğu kentleşme süreci yaşanmıştır. (Wirth,1938). Wirth, kentleşme ve kentleşme sürecini etraflıca ele aldığı bu çalışmasında özetle sosyolojik açıdan kentsel mekânda kırsal özgü ilişki kalıpları olan birincil ilişkilerin yerini kente özgü ikincil ilişkilerin alması gibi durumlara değinmiş, yani akrabalık bağlarının gevşemesi, komşuluk ilişkilerinin azalması, aile içi ilişkilerin resmileşmesi, dinin toplumsal alanda etkisinin azalması, toplumsal dayanışmanın azalması gibi kentleşmenin nesnel göstergelerinden bahsetmiştir.

Yukarıda kent sosyolojisi bağlamında kentleşmeye yönelik ortaya koyulan yaklaşımlar, kentsel mekânlara ilişkin “kentsel olmayan (kırsal)” mekânlardan ayırt edici bir dizi özellikler ortaya koyar. Özellikle kültüralist yaklaşımlar kentleşme süreci ile dinin giderek bireysel alana itildiğine dair argümanlar içermektedir.

Türkiye’de de dönem dönem Kıta Avrupası ve Amerikan Sosyoloji ekollerine ait çözümlerinin etkisinde kenti sosyolojik açıdan ele alma çabası olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Kıray (1998: 129), kentsel yaşamda dinin topluluğa ilişkin bir kurum olmaktan ziyade bireysel alana ait olan bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışmada vurgulanmaya çalışılan, özellikle kentleşme göstergeleri içerisinde pek rastlayamadığımız, ziyaretgâhlar üzerinden yaşanan oldukça sekülerize olmuş bir öğretinin

(Nusayrilik) bir anlamda kendine özgü (sui generis) kentleşme göstergeleri içermesidir. Aslında bu kendine özgülük anlaşılabilir bir durumdur. Şöyle ki, Hatay’da Nusayrilik oldukça yerleşik bir öğretilerdir. Yani bu öğretilere kendisini ait hissedenlerin kentsel mekânlarla ilişkisi özellikle büyük kentlere kırım itici nedenlerinden dolayı göç etmek zorunda kalmış kesimlerin kentte kültürlerini daha da sahiplenerek her anlamda gettolaşmasından çok farklı bir durumdur. Kentin içerisinde kentin birçok imkânlarından istifade edebilen, ekonomik anlamda pek bir problemi olmayan bu kesim için kendine özgü inanç kültürü adeta kentte belirgin bir şekilde yaşanmaktadır. Özellikle Defne ve Samandağ bölgelerinde dinsel inanın yaşandığı mekânlar olan ziyaretgâhlar tam da kentlerin merkezinde, söz konusu kentleşme kuramlarının aksine kıra özgü bir toplumsal dayanışma ağı oluşturmaktadırlar. Bu ilginçlik Defne ve Samandağ kent kimliğinin oluşmasında önemli bir unsurdur. Şimdi bu öğretilere teolojik tartışmalara girmeden Hatay ili özelinde genel hatlarıyla bakmaya çalışalım.

Nusayriliğin Yoğunlaştığı Mekân: Hatay

Hatay Türkiye’nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Yapılan çalışmalar bölgede ilk yerleşimlerin orta paleolitik dönemde (yaklaşık M.Ö. 100.000’li yıllara uzanmakta) görüldüğünü ortaya koymaktadır. Yine çalışmalar bize bölgenin, neolitik, kalkolitik dönemlerde ve tunç çağında da yaygın bir yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Amik Ovası’nda; Çatalhöyük, Tel Tainat, Tel Cüdeyde ve Tel Atçana’da ilk Tunç Çağına ait buluntulara rastlanmış olması Hatay’da yerleşimin ne kadar eski dönemlere uzandığının bir göstergesidir (<http://hatay.gov.tr>). Doğu Roma’nın başkentliğini yapmış ve nüfusu yüzbinlerle anılan Antakya, I. Seleukos Nikator’dan Büyük İskender’e birçok imparatorun ilgi odağı olmuş, Demir’in aktarımıyla (1996:9), IV. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Ammionus Marcellinus, “dünyada hiçbir kent ne topraklarının bereketi, ne de ticaretteki zenginliği bakımından bu kenti geçemezdi” demiştir. Hatay’da gerek etnik gerekse dini anlamda çok kültürlülüğü bugün bile

hissedilebilir bir şekilde görebiliriz. Bu şehir geleneğe ait olanla modernliğe ait olanı bir denge içerisinde yaşatabilmeyi başarabilen bir sosyolojiye sahiptir. Bu sosyolojik zenginlik şüphesiz Hatay'ın, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında konumlanmış bir şehir olmasıyla da ilgili bir durumdur. O nedenle ki yeterli ampirik verilere dayanmayan sosyolojik üst anlatılarla veya kuramlarla bu kenti doğru anlayabilmek ve de anlatabilmek pek mümkün değildir.

Nusayrilik (Arap Alevilik)

Nusayriler, Güney Doğu Akdeniz coğrafyası içerisinde en eski yerli (otokton) halklardan biridir. Gerek azınlık olmaları gerekse de öğretinin batını bir felsefi anlayışa dayanması sebebiyle gizli bir örgütlenmeye sahiptirler.

Esasında Nusayrilik halk arasında çok da bilinmemektedir, bu adlandırma daha çok bilimsel literatürde kullanılmaktadır (Türk, 2010:226). Bu konuda ilginç yaklaşımlardan biri Melikof'a aittir. Ona göre (1994,26-28) Hatay bölgesinde yaşayan Arap Alevilere, Suriye'de özellikle Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı Laskiye bölgesinde Nusayrilere "alaviler" denmesinden sonra Anadolu'da da alevi denmeye başlanmıştır.

Doğruel (2005:187), Nusayriliği, daha çok gündelik ihtiyaçlara göre şekillenmiş halk islami (heterodoks) anlayışının batını öze en fazla sadık kalmış kollarından biri olarak değerlendirmektedir. Yine Nusayrilik, Şii ve diğer Anadolu Alevileri gibi ehlibeyte ve İslam Caferi mezhebine bağlıdır.

Türk (2002:51-68), Nusayriliğin "batını ve alevi öğretilere dayalı kendine özgü bir mezhep" olduğunu belirtir. Nusayriliğin inanç dünyasını şekillendiren temel düşünce batınlığın temel ilkesi olan batını-zahiri ilişkisidir. Hz. Ali'ye bakış açıları (tanrılaştırma), tevil ve takiyye, inancın ibadeti açısından ziyaretgâhların (türbeler) önemli olması, ortaya çıktığı coğrafya açısından Hristiyanlıktan etkilenmiş olması ve Hz. Ali'nin yeryüzünde temsili anlamında hızır

(hıdır) inancının adeta kültleştirilmesi gibi kabuller Nusayriliğin önemli özellikleri arasında görülür.

Nusayriliğin ne zaman ortaya çıktığına dair muhtelif görüşler olsa da yaygın görüşün yaklaşık olarak IX. yüzyılda ortaya çıktığı şeklinde olduğu görülmektedir (Fıglalı, 1980:143). Karasu (2006), yine Nusayrileri Fransız oryantalist Louis Massignon'un görüşlerine dayandırarak Lübnan, Suriye ve Türkiye bölgelerine yayılmış Doğu Akdeniz hattının en yerli (otokton) halklarında biri olarak değerlendirmektedir.

Nusayri kelimesinin nereden geldiği noktasında bir uzlaşıdan bahsedemeyiz. En yaygın kabulün, bu adlandırmanın, Nusayriliğin kurucusu sayılan Muhammed bin Nusayr'dan geldiğidir. Ancak diğer bir görüşe göre kelimenin kökeninin, bu öğretiyeye inananların yaşadığı bölgedeki Nusayra dağından geldiğidir (Türk, 2002:52).

Nusayrilerin etnik kökenine ilişkin bilimsel literatürde oldukça farklı iddialara rastlamaktayız. Şaman ve eski Türklerin inançlarından izler taşıması sebebiyle Nusayrilerin Türk soyundan gelebileceğini savunanların yanında, Arap ve Fenikelilere dayandıran çalışmalar da söz konusudur. Ancak Türkiye'de yaşayan Nusayrileri de kapsayan "Suriye Alevileri" olarak adlandırılan ve kökeni homojen bir arap aşiretine dayandırılan görüşün ön planda olduğunu söylemek mümkündür (Türk, 2005: 34-35).

Nusayrilikte, Anadolu- beктаşi inancında olduğu gibi Hz. Ali'den kaynaklı olduğu savunulan insan sevgisi insanlar arasında en önemli birleştirici unsurdur. Ancak Nusayrilikte farklı olarak "sır" kavramı içerisinde anlam bulan Hz. Ali, yüce ve ulaşılamaz olan yani "Tanrısal" olandır. Nusayrilikte Hz. Ali'ye yüklenen anlam oldukça sofistike (karmaşık) bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2010:227).

Nusayriler gerek batını yönü gerekse de coğrafi olarak çok kültürlü yapı içerisinde olmalarından dolayı oldukça kaynaşmış, melezleşmiş bir görüntü ve yaşayış içerir. Bu anlamda

üç semavi dinin bayramlarını kutlarlar. Türk'ün belirttiğine göre (2010:228), Nusayriler Hristiyanlığın neredeyse bütün önemli bayramlarını kutlamaktadırlar. Alevilikte her din kutsal olarak kabul edilir ve her dinin peygamberine inanılır. Yine özgün bir uygulama olarak sır saklamanın ve gizli örgütlenmenin (ibadet amaçlı bir araya gelme), geçmişteki baskılar ve yaşanan mezhepsel husumetler sebebiyle Nusayri inancının esaslarından biri olduğunu görmekteyiz. Türk'e göre (2010: 229), Nusayrilik'de gizliliğe dayalı örgütlenme "amcalık" sistemi üzerinden sürdürülmektedir. "Amcalık" uygulaması ile Nusayriliği dolaylı ya da doğrudan etkileyen, şekillendiren inanç ve gelenekler gizlilik esası içerisinde sadece erkek çocuklara öğretilir böylece kuşaktan kuşağa aktarım sağlanmaktadır. Doğruel (2005: 190), kadınların Anadolu Aleviliğinde ibadet yeri olan cem evlerinde kadın ve erkeğin birlikte ibadet ettiğini ancak Nusayrilerde kadınların namaz gibi dini törenlere katılmadığını belirtmektedir. Bu anlamda kadınlar dinden muaf bir görüntü içerisindedirler.

Gerek batını yorum gerekse de gündelik sosyal-dünyevi hayatı ilgilendiren olguların inanç içerisinde yaşatıldığı ve bu özelliği ile tam bir heterodoks islam anlayışı olan Nusayrilik daha sayabileceğimiz birçok kendine özgü özelliklere sahiptir. Tekâmül anlayışı içerisinde Sünni islamda yeri olan reenkarnasyon Nusayri inancında tenasüh (reenkarne) anlayışı şeklinde kabul edilmiştir. Sunni islam anlayışından farklı olarak Nusayrilerde reenkarnasyona Türk'e göre (2010:228), Ali odaklı güçlü bir tecelli inancı olduğundan dolayı çok inanılır. Reenkarnasyon Nusayri bölgelerde hemen hemen her köy ve mahallede görülen bir olaydır. Nusayri inanca göre her insanın ruhu ölümden sonra başka bir bedende yaşamını sürdürmektedir. Tanasüh anlayışı baktığımızda Nusayriliğin en ayırt edici yanını oluşturur. Tanasüh anlayışı şu kabulleri içerir: Alem kadimdir. Cennet ve cehennem de bu anlayıştan dolayı semboliktir. Tanrının iyi kullarını ödüllendirmesi ve kötü kullarını cezalandırması bu dünyada gerçekleşecek bir durumdur. Cezalandırma bir sonraki hayatında kötü bir beden de zuhur edebileceği gibi, bu cezalandırma hayvan bedeninde yeniden dünyaya gelme şeklinde de olabilir (Bulut, 2011:594).

Nusayri kanaat önderlerinden olan N. Eskiocak (1998: 44-45), tenasüh inancının Kuran-ı Kerimden kaynaklı olduğunu ileri sürer ve bunu Kur’andan ayetlerle açıklamaya çalışır. Ayrıca, Yaşar Nuri Öztürk de Kuran’da reenkarnasyona olumlu bakan 30 civarında ayet olduğunu belirtir ve bu ayetler üzerinden reenkarnasyonu tekâmülün bir aracı olarak değerlendirir. Ancak Öztürk Nusayrilikteki tenasüh anlayışının Kur’andaki reenkarnasyon anlayışı ile örtüşmediğini savunur (Öztürk, 2010).

Nusayrilikte Ziyaretgâhlar (Türbeler)

Nusayrilikte ziyaretgâhlar (türbeler), adeta hac yeri olarak kabul edilir (Bulut, 2011: 597). Ziyaretlerin sayısının ne kadar olduğu net olarak saptanamamaktadır. Çünkü gün geçtikçe görülen bir rüya üzerine bile rüyanın görüldüğü ev ziyaret mekânı olabilmektedir (Keser,2006:140). Hızır ya da Hıdır, Nusayrilikte adeta kültleştirilmiştir. Hatay bölgesinde sayıları 400 ulaşmış olabilen ziyaretler içerisinde 51 tane Hızır (Hızır) türbesi vardır. Hatay’da birçok nebi enbiya isimleriyle anılan türbeler aynı zamanda Hızır A.S. ile birlikte anılırlar. Hızır A.S. ile anılan isimler şunlardır: Melik Cağfer Tayyar, Şih Muhammed Libydri, Nebi Taha, Habib Naccar, Hz. Mikdat bin Yemin. Özellikle Defne ve Samandağ ilçelerinde bulunan önemli Hızır ve birlikte anılan makamları şöyle sıralayabiliriz:

Tablo.1 Defne ve Samandağ İlçelerinde Hızır ve Makamı Birlikte Anılan Önemli Ziyaretgâhlardan Bazıları

Hz. Hızır A.S. (Karye-Harbiye Defne)
Hz. Hızır A.S. (Yukarı Döver-Defne)
Hz. Hızır A.S. ve Şih Dahir (A.Okçular-Defne)
Hz. Hızır A.S. ve Nebi Yunus(Çekmece-Defne)
Hz. Hızır A.S., Hz. Yunus, Hz. Mikdat (Çekmece-Defne)
Hz. Hızır A.S., Şih Rislen, Şih Hasan (Kuşalanı-Smandağ)
Hz Mikdat bin Amr (Karye-Harbiye-Defne)
Hz. Hızır A.S. (Deniz Mahallesi-Samandağ)
Seyidna El Hızır, Nebi Yunus, Melik Cafer Tayyar (Tekebaşı-Samandağ)
Hz. Hızır A.S., Hz.Mikdat, (Turfanda Köyü-Defne)
Kıbtıl May Hızır Hay (Hızır Suyu) (Gözene Köyü-Smandağ)
Yedi Enbiya ,(On Sekiz Makam Var), Hz. Hızır A.S.(Yukarı Döver-Defne)
Dokuz Enbiya, (Tekebaşı Köyü-Samandağ)
Şih El Arabi-(Değirmenbaşı-Samandağ)
Yedi Enbiya, (Kuşalanı-Samandağ)

Kaynak: Türk, 2010: 230-231

Yukarıda listesi verilen ziyaretgâhlar Hatay Nusayrileri için özellikle en fazla ziyaret edilenler ve kutsaliyetine en fazla inanılanlardır. Bu mekânlar, dini ritüellerin (toplu namaz, adak vs.) yerine getirildiği Nusayri öğretiyeye yönelik birincil amaçlar için ziyaret edilse de sosyolojik açıdan insanların bir araya geldiği, kaynaştığı kıra özgü olan hatta kent mekânı içerisinde unutulmuş yüz yüze samimi ilişkilerin yaşandığı mekânlardır.

Ziyaretgahlar Üzerinden Yaşanan “Kent Dindarlığı” ve “Parça-Bütün” Sorunsalı

Kentleşme ve kentlileşme sürecinde meydana gelen toplumsal yapı ve davranış değişikliklerine etkisi anlamında dinsel olanın belirleyici olduğunu (Berger, 1993:58), hatta dinsel olanın topluluk ilişkilerinin belirlenmesinde birincil etkiye sahip olduğunu savunan (Wach, 1987: 17) düşünürler vardır. Gündelik hayatın kültürel yansımaları içerisinde başat bir unsur olan din olgusu bu çalışma kapsamında kutsal, aşkınsal yönü olan “özel” bir tanımlamadan ziyade, seküler hayat içerisinde toplumsal hayata etkide bulunan sosyo psikolojik etkiler bağlamında, yani dinin “işlevsel” boyutuyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Durkheim ve Comte gibi birçok sosyolog dini söz konusu bu “işlevsel” boyutuyla ele almakta ve dini toplumsal bir aradalık ve süreklilik açısından faydalı da görmektedirler. Durkheim (2018:29-30), açısından din salt “tanrı”, “kutsallık”, “tabiatüstü” gibi özel yönüyle anlaşılabilir, din daha ziyade toplumsal unsurları belirleyen önemli bir kültürel unsurdur.

Dinin söz konusu işlevsel boyutuyla baktığımızda Nusayriliğin, kendi yaşadığı dönem ve toplumsal şartlar içinde sekülerize olmuş, ötekisini dışlamayan bir din yorumu geliştirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Nusayrilik, insan odaklı yaklaşımıyla dini toplumsal hayattan ötelemeyen, aksine “dini” olarak savunulmanın dünyevi olarak yaşandığı bir kent dindarlığı örneğidir diyebiliriz.

Nusayriliğin gizlilik yönü olan bir inanış olduğunu vurgulamıştık. Ziyaretgâhlar bu inanca yönelik ibadetlerin yerine getirildiği ve inanılan dinin hükümlerine yoğunlaşıldığı mekânlar

olsa da, bu mekânlar üzerinden oluşan biraradalık yukarıda belirtilen pratik yansımaları açısından bir kent dini özelliği göstermektedir. Nusayrilik öğretisinin vesile olduğu bu tespit, söz konusu bölgelerde kentlileşmiş toplum özellikleri içerisinde yer edinmiştir. Dolayısıyla diyebiliriz ki; kentin sosyolojisine dair meta anlatılar ya da mevcut kuramsal yaklaşımlar “paradoks” gibi görünen bu durumu açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Ancak ayrıca ifade etmek gerekir ki, sekülerize olmuş Nusayrilik, esasında olumlu yanlarıyla birlikte kentlileşme açısından bir sorun da içermektedir. Şöyle ki, din toplumsal olanı şekillendiren unsurlardan bir tanesidir. Belirtilen kentler içerisinde din, yoğunluklu olarak Nusayrilik öğretilerine göre yaşanmaktadır. Sosyolojik olarak toplumu şekillendiren bir unsur olan din “Parça” ya tekabül etmektedir. Dinin de içerisinde olduğu, siyaset, etnisite, cinsiyet, örf-adet, gelenek görenek gibi tüm unsurların toplamı ise “Bütün” ü oluşturur. Kent sosyolojisi kuramları açısından dinin, kentleşme ve kentlileşme düzeyine bağlı olarak etkisi azalan bir kültür unsuru olduğunu belirtmiştik. Bu sürecin Nusayrilik açısından böyle gelişmediği çalışmanın temel iddiasını oluşturmakla birlikte Nusayrilik zaten çalışmada da belirtildiği gibi batını felsefe anlayışı gibi belirtilen bazı özelliklerinden dolayı kentlileşme sürecini bizzat etkileyebilmektedir. Ancak kent sosyolojisi içerisinde din (nusayrilik) aracılığıyla kendisini “kentli” hisseden insanların ziyaretgâhlar gibi kutsal sayılan mekânlarda bir araya gelmesi başlı başına da bir kentlilik göstergesi olamaz. Din, belirtildiği üzere toplumsal ilişki unsurlarından sadece bir tanesidir. “Parça” olarak ifade edilen dinin ve özelde Nusayrilik’in kentlileşme sürecinin belirleyici unsuru olduğunu iddia etmek bizi “metanomik¹” bir bakış açısına dolayısıyla yanılgıya düşürebilir.

---

¹ Hilmi Yavuz (2012:212-213), metonomi kavramını şöyle açıklar: Metonomi,; “parça’nın bütün’ün yerini alması, onun yerine geçmesi, onun yerini tutması demektir”. Söz konusu kavram çalışmada, Yavuz’un Türk modernleşmesini tahlil ederken başvurduğu metaforik kullanıma öykünülerek kullanılmıştır. Yavuz, Türk modernleşmesini bu anlamda metanomik bir modernleşme olarak görür ve eleştirir. Ona göre Türk modernleşmesi, Batılılaşmayı somut ve görünür simgelerle kavradığı içindir ki, “parça”yı “bütün”ün kendisi zannetmiştir (Yavuz,2012:212).

SONUÇ

Hatay ve özelde Nusayri inanişına mensup vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Defne ve Samandağ ilçeleri gerek dinsel, gerek etnik ya da kültürel gerekse de coğrafi açıdan birçok özgünlük içermektedir. Baktığımızda geleneksel sosyolojik kuramlar ve 20.yüzyılın önemli konularından biri olan kentsel mekânları sosyoloji ve biyoloji terimleriyle sorunsallaştıran Şikago Okulu ekolü, Nusayrilik inancının kentlerde yaşanan ve bu anlamda “kent dini” olma özelliğini yeterince açıklayamamaktadır. Başka bir ifade ile sosyolojik açıdan kentsel mekânda kıra özgü ilişki kalıpları olan birincil ilişkilerin çözülmeye başlaması yani akrabalık bağlarının gevşemesi, komşuluk ilişkilerinin azalması, aile içi ilişkilerin resmileşmesi, dinin bireysel alana itilmesi, toplumsal dayanışmanın azalması gibi kentleşmenin nesnel göstergeleri Hatay’da Nusayri inancına sahip toplumsal kesimlerin kentleşme süreçleri açısından farklılık göstermektedir. Çalışmanın temel iddiası olan bu farklılık Nusayri öğretisinin etkisiyle toplumsal dayanışmayı arttıran, aile içi bağları kuvvetlendiren ve bu durumu dini (Nusayri) öğretilere referanslayan bir durum olarak ifade edilmiştir. Bu etki bağlamında baktığımızda dini bir öğreti olan Nusayriliğin kent sosyolojisine farklı, mevcut kentleşme-kentleşme kuramlarıyla çelişen bir etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Nusayrilik bilimsel literatürde yer alan bir olgu olsa da Nusayriliğin ne olduğu ve değişik alanlarla ilişkisi anlamında yeterli çalışmaların yapıldığını söyleyemeyiz. Bâtını felsefi yönü olan heterodoks bir İslam anlayışına sahip olduğunu belirttiğimiz Nusayriliğin kent sosyoloji ile ilişkisi bağlamında bırakalım doğrudan bir çalışmayı, dolaylı olarak da bu ilişkiyi kurmaya çalışan çalışmalara bilimsel literatürde rastlanılmamaktadır. Bu anlamda gerek nicel ve nitel çalışmalar gerekse de yeni bir kuramsal bakış açısı geliştirebilmek açısından söz konusu coğrafya çok büyük, gizil kalmış

(keşfedilememiş) zenginlikler içermektedir. Yapılan bu çalışmada saha çalışması verilerine dayalı olmadan yeni kuramsal bir perspektifin ortaya koyulması gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. Yine bu çalışmada Nusayriliğe teolojik bir derinlikle ya da böyle bir gaye ile yaklaşılmamıştır. Nusayriliğe toplumsal- gündelik kent yaşamına olan etkisi bağlamında farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. A. Coşkun. (çev:). İnsan Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2011). Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik. *Sakarya: Ortadoğu Yıllığı*, (7), 579-614.
- Demir, A. (1996). *Çağlar Boyu Antakya*. Akbank Yayınları.
- Doğruel, F. (2005). *İnsaniyetleri Benzer-Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*. İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2018). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. Fuat Aydın (çev.). Eski Yeni Yayınları.
- Durkheim, E. (2020), *Toplumsal İşbölümü*. Özer Ozankaya. (çev.), Cem Yayınevi.
- Eskiocak, N. (1998). *Yaratıcının Azameti ve Kuran'daki Reenkarnasyon*. Can Yayınları.
- Es M. & Ateş H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. İÜİF Yayını. (48), 205-248.
- Fığlalı, E. R. (1980). *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*. Selçuk Yayınları.
- İsbir E. G. (1982). *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*. AİTİA Yayını.
- Karasu, M. (2006). *Nusayrilik, Alevilik ve Çokkültürlülük*. Keşif Yayınları.
- Keleş R. (2008). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi.

- Keser, İ. (2006). *Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrileri*, (Tez No: 186941) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Kıray, M. (1998). *Değişen Toplum Yapısı*. Bağlam Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2017), Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi, Örgen Uğurlu vd. (Der), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (177-225), Örgün Yayınevi.
- Melikoff, İ. (1994). *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Can Yayınevi.
- Morva, O. (2013), *Chicago Okulu (Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi)*. Doruk Yayıncılık.
- Nottridge, H.E. (1997). Kent Sosyolojisi. Şule İnankul, (çev.). *Türk Sosyoloji Dergisi*, (3) 20-33.
- Öztürk, Y.N. (2010). *Cevap Veriyorum I*. Yeni Boyut Yayınları.
- Parlak, B. (2008). Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Geliştirme Projesi: Bursa Büyükşehir Örneği.Fatma Nevval Genç-Abdullah Yılmaz-Hüseyin Özgür (Ed.). *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, (s.61-85).Gazi Kitabevi.
- Türk, H. (2002). *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı*. Ütopya Yayınları.
- Türk, H., (2005), *Anadolu'nun Gizli İnancı: Nusayrilik, Kültürel Özellikleri ve İnanç Sistemi*. Kaknüs Yayınları.
- Türk, H. (2010). Nusayrilerde Hızır İnancı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Araştırma Dergisi*. (54) 225-242.
- Tönnies, F. (2005). *Şehir ve Cemiyetler*. Ahmet Aydoğan (çev.). İz Yayıncılık.

Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. Battal İnandı (çev:). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Wirth, L. (1938). Urbanism As a Way of Life, *The American Journal Of Sociology*, 44(1), 1-24.

Yavuz H. (2012). Modernleşme: Parça mı Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı? Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), *Modernleşme ve Batıcılık, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 3* (s.212-217), İletişim Yayınları.

<http://hatay.gov.tr/tarihsel-surec-icinde-hatayda-kultur-ve-uygarlik>, Erişim Tarihi:04.07.2023.